

Sammanfattning och slutsatser

Barn i utsatta situationer kan under kortare eller längre perioder behöva placeras i en annan familj. Bland barn som växer upp i familjehem är det vanligare med psykisk och fysisk ohälsa. Det är därför viktigt att veta om stödinsatser till barn och familjehemsföräldrar kan hjälpa barnen.

Slutsatser

- ▶ Insatser till familjehemsplacerade barn och familjehemsföräldrar kan förbättra barnens psykiska och fysiska hälsa, sociala situation, livskvalitet samt placeringars stabilitet. På grund av olikheter mellan insatserna och studiernas vetenskapliga utformning går det inte att avgöra vilka insatser eller vilka delar av insatserna som är verksamma.
- ▶ För följande tre specifika insatser finns något säkrare kunskap om effekter:
 - Attachment and Biobehavioral Catch-up är en utbildning för familjehemsföräldrar som kan minska vissa psykiska symtom hos barnen
 - Föräldradelen av programmet Incredible Years kan minska barns beteendeproblem och öka familjehemsföräldrars förmåga att klara föräldrarollen
 - Take Charge är en specialpedagogisk insats till ungdomar som kan förbättra deras självbestämmande, utbildningsgång och möjligheter till arbete.

För övriga 15 insatser i denna utvärdering räcker inte underlaget för att bedöma effekten. Att det saknas sådan kunskap om insatserna behöver inte betyda att de är verkningslösa.

- ▶ Ingen av de insatser som används i Sverige har utvärderats i en studie. I Sverige läggs tonvikten på att utreda familjers lämplighet och att utbilda dem. Att erbjuda stödinsatser till barn eller familjehemsföräldrar under barnens placering är mindre vanligt. Personer som har växt upp i familjehem, deras föräldrar och familjehemsföräldrar efterlyser stöd till barn och familjehem under placeringen.
- ▶ Det behövs forskning som undersöker effekten av insatser inom familjehemsvård. Samtliga insatser som identifierades i litteraturoversikten bör rimligtvis kunna användas i Sverige men deras effekter behöver följas upp och utvärderas i en svensk kontext. De insatser som redan förekommer i Sverige behöver också utvärderas och undersökas vetenskapligt. Det behövs även studier som belyser kostnadseffektivitet i insatser för svenska förhållanden.

Bakgrund och syfte

Mellan 3 och 4 procent av alla barn i Sverige placeras någon gång i ett familjehem eller på en institution. Under sitt liv har dessa barn en förhöjd risk för suicid, psykisk och fysisk ohälsa, missbruk, kriminalitet och behov av långvarigt försörjningsstöd. Syftet med denna rapport är att granska och sammanställa det vetenskapliga underlaget för stödinsatser till barn i familjehem och till familjehemsföräldrar för att minska dessa risker.

Metod

Den systematiska utvärderingen genomfördes i enlighet med SBU:s metodik. Studierna skulle behandla insatser som utvärderats i kontrollerade studier med hög eller medelhög studiekvalitet. Studierna skulle vara publicerade mellan åren 1990 och 2017 och inkludera minst 40 personer. Uppföljningstiden skulle vara minst tre månader för barn två år eller äldre, och minst en månad för barn yngre än två år. Studier utslöts om jämförelsegruppen utgjordes av gruppboende eller om den till stor del bestod av barn som var placerade i släktinghem. Den systematiska utvärderingen inkluderar även ekonomiska aspekter, en inventering av vilka insatser som används i Sverige, erfarenheter från brukarorganisationer samt en etisk analys.

Resultat

Effekter av insatser

Sammanlagt granskades 5 298 artikelsammanfattningar. Relevans- och kvalitetsgranskningen identifierade 23 studier av 18 insatser som motsvarade våra kriterier. Sammantaget visar de 23 studierna att det går att påverka familjehemsplacerade barns psykiska och fysiska hälsa, sociala situation, livskvalitet samt placeringars stabilitet. På grund av olikheter mellan insatserna och studiernas vetenskapliga utformning ger resultaten inte entydiga svar på vilka insatser eller vilka delar av insatserna som är verksamma.

För tre av insatserna finns ett begränsat vetenskapligt stöd för att de har effekt: Attachment and Biobehavioral Catch-up kan förbättra barns psykiska hälsa (t.ex. minskad stress); Take Charge kan förbättra barns förmåga till självbestämmande samt sociala situation (t.ex. fullföljd utbildning) och Incredible Years kan öka familjehemsföräldrars förmåga att klara föräldrarollen och minska barnens beteendeproblem. Effekterna av de övriga 15 insatserna går inte att bedöma eftersom de endast utvärderats i en studie vardera.

Det saknas helt studier som belyser barns tandhälsa och förebyggande av tonårsgraviditeter. Det saknas också studier av eventuella skadliga eller oönskade effekter av insatserna.

Praxisundersökning

En enkät skickades ut till ett slumpvis urval kommuner (svar från 80 av 106) och samtliga enskilda företag som arbetar på kommuners uppdrag (svar från 34 av 38). Enkäten identifierade 30 insatser. Ingen av insatserna återfinns i litteraturöversikten. Det framkom bland annat att insatserna fokuserar på bedömning av lämplighet av familjehemsföräldrar och på allmän utbildning av dem före barnen placeras. Det var mindre vanligt med stöd till barn eller familjehemsföräldrar under placeringen. Att döma av de insatser som används saknas konsensus om vilka insatser som uppfattas som effektiva.

Kostnadseffektivitet

Totalt granskades 2 120 artikelsammanfattningar. Två relevanta artiklar hittades men ingen uppfyllde SBU:s krav på kvalitet i den ekonomiska utvärderingen. Studiernas resultat går inte att överföra till svenska förhållanden.

Brukar- och anhörigperspektiv

Fyra organisationer som företräder barn med erfarenhet av familjehemsvård, deras föräldrar samt familjehemsföräldrar besvarade enkäter eller intervjuades. De efterlyser mer stöd utöver själva placeringen. Dessutom önskar familjehemsföräldrar bättre kunskap om barnets behov vid placeringen och ursprungsföräldrarna efterlyser stöd för att få vara delaktiga i sina barns liv.

Etiska och sociala aspekter

När samhället övertar ansvaret för barns vårdnad så finns en särskild skyldighet att tillgodose barnens bästa. Att samhället inte alltid tagit sitt ansvar visar bland annat den så kallade Vanvårdsutredningen (SOU 2011:61). Ett problem är bristen på vetenskaplig kunskap om insatserns för- och nackdelar vilket äventyrar barns rättigheter. Ett annat problem är bristande dokumentation och uppföljning av de insatser som används.

Diskussion

Vi bedömer att insatserna från litteraturöversikten kan användas i svensk familjehemsvård med överförbara resultat för barnen. Om beslut fattas att införa nya insatser bör man vara uppmärksam på att många

kommuner är små med få placerade barn, vilket kan skapa problem med att upprätthålla tillräcklig kompetens. De som arbetar i familjehemsvården är många gånger ovana vid den systematik som insatserna kräver. Även med ökad tillgång på vetenskaplig kunskap om insatsers effekter behövs rutiner för att på ett ordnat sätt införa, vidmakthålla och utmönstra insatser inom familjehemsvården. Detta kan ske

genom lokal uppföljning där både positiva och negativa effekter följs upp systematiskt och dokumenteras. I förlängningen ger det möjlighet till uppbyggnad av kvalitetsregister.

Framtida forskning bör inriktas på att undersöka nyttan av de insatser som används idag eller som kan komma att införas.

Projektgrupp

Sakkunniga

Martin Bergström, docent, Socialhögskolan, Lunds universitet

Marianne Cederblad, professor emerita, barn- och ungdomspsykiatri, Lunds universitet

Christian Munthe, professor i praktisk filosofi, Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori, Göteborgs universitet

Bo Vinnerljung, professor emeritus i socialt arbete, Institutionen för socialt arbete, Socialhögskolan, Stockholm; seniorforskare, enheten för klinisk epidemiologi, Institutionen för medicin, Karolinska Institutet, Stockholm

Ingegerd Wirtberg, docent, Institutionen för psykologi, Lunds universitet

SBU

Knut Sundell, projektledare

Kickan Håkanson, projektadministratör

Pia Johansson, hälsoekonom

Ann Kristine Jonsson, informationsspecialist

Pernilla Östlund, biträdande projektledare

Externa granskare

Clara Hellner, professor i barn- och ungdomspsykiatri, Karolinska Institutet

Titti Mattsson, professor i offentlig rätt, Lunds universitet

Terje Ogden, professor i psykologi, Psykologisk Institut, Universitetet i Oslo och forskningsdirektör vid Nasjonalt Utviklingssenter for Barn og Unge, Norge

Denna rapport hör till serien SBU Utvärderar (ISSN 1400-1403). Rapportserien baseras på systematiska litteraturgenomgångar av forskningsartiklar. Rapporten har utarbetats av en grupp sakkunniga inom ämnesområdet. De sakkunniga har bland annat preciserat frågeställningen, bedömt forskningens kvalitet och diskuterat de

sammanvägda resultat som framkommit. Frågeställningen belyses ur ett etiskt och hälsoekonomiskt perspektiv och rapporten omfattar även en evidensgradering som visar hur starkt det samlade vetenskapliga underlaget är. Rapporten har granskats såväl internt inom SBU som av externa granskare inom området.

Rapport nr 265 (2017) • registrator@sbu.se.
Grafisk produktion: Elin Rye-Danjensen, SBU.

Rapporten kan laddas ner från www.sbu.se/265 eller beställas via 08-779 96 85 eller sbu@strd.se.